

УДК 821.161.2

Марія ЯКУБОВСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

СВІТОВІ ТРАДИЦІЇ У СТВОРЕННІ ВІНКІВ СОНЕТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Уточнюються відомості про час і місце появи канонічної форми вінка сонетів. Визначається місце і значення вінків сонетів у літературному процесі.

Ключові слова: сонет, вінок сонетів, канонічна форма, строфа, римування, архітектоніка, цикл, жанрові різновиди.

Уточняются сведения о времени и месте появления каноничной формы венка сонетов. Определяется место и значение венков сонетов в литературном процессе.

Ключевые слова: сонет, венок сонетов, каноничная форма, строфа, рифмовка, архитектоника, цикл, жанровые разновидности.

The information about its time and place of origin as a canon form is examined and specified. The place and importance of the crowns of sonnets in literary process in Ukraine are also discussed.

Key words: sonnet, crown of sonnets, canon form, stanza, rhyme, architectonics, cycle, genre varieties.

Наразі достеменно відомо, що автором першого в світі сонета був італійський поет Джакомо да Лентіні (Jakomo da Lentini), який належав до так званої «сицилійської» поетичної школи і творив між 1215 і 1233 роками [9, 6]. Але, оскільки «трубадури середньовіччя вважали строфу власністю того, хто її винайшов, і не дозволяли собі користуватись чужими строфами» [2, 174], то винахід королівського нотаріуса так би й загубився серед багатьох інших поетичних форм, якби пізніше – у XIV – XV століттях не був широко використаний такими відомими поетами, як Франческо Петрарка, Торквато Тассо, Данте Аліґ'єрі та ін. І згодом сонет як жанр і строфічна форма набув широкої популярності у світовій поезії.

Трохи пізніше в тій же італійській поезії з'явилась найскладніша групова композиція – вінок сонетів. Проте досі думки різних теоретиків поезії щодо часу її появи і встановлення перших авторів суттєво розходяться. Донедавна у слов'янському літературознавстві вважалося, що першовідкривачем форми

вінка сонетів був словенський поет XIX ст. Франце Прешерн, який створив свій вінок сонетів у 1833 (опублікував у 1834 р.) [7, 140]. Відомий російський віршознавець М. Л. Гаспаров [4, 63] відносить час появи вінка сонетів до епохи бароко. Інший російський теоретик літератури Л. І. Тимофеев твердить, що як поетична форма вінки сонетів виникли в Італії у XIII ст. без будь-яких дальших уточнень [10, 98]. Болгарські літературознавці також вважають, що вінки сонетів як одна з найважчих віршових форм виник у XIII ст. в Італії [10, 822] також без точнішого датування та вказівок на авторів. Нарешті Г. П. Кочур, визначивши структуру вінка сонетів як цикл об'єднаних тематично і композиційно 15 сонетів, твердить, що правила, за якими складається ця форма, були встановлені в Італії наприкінці XVII ст., відмітивши при цьому, що термін «вінок сонетів» існував уже з XIII ст. [8, 325]. Правда, до сказаного слід додати, що ще в праці М. М. Шульговського «Теорія і практика поетического творчества» [18, 489-499] про вінок сонетів були ширші

відомості з його історії, але без багатьох нині уточнених даних.

Між тим, ще в 1955 році з'явилась ґрунтовна монографія Вальтера Мьонха (Walter Monch), в якій серед багатьох інших питань автор торкнувся історії та теорії вінка сонетів. В. Мьонх посилається на фундаментальну працю італійського поета і теоретика Джованні Маріо Крещімбені (Giovanni Mario Crescimbeni: 1663 – 1728.): «L'Istoria volgar poesia» (Venezia, 1731), в якій останній простежує етапи становлення форми вінка сонетів аж до остаточного її канонічного зразка, називає десятки авторів та розглядає їх вінки сонетів.

З російських віршознавців звернувся до праці Дж. М. Крещімбені А.Б.Шишкін, очевидно, скориставшись вказівкою Вальтера Мьонха. Посилаючись на працю Дж. М. Крещімбені, А. Б. Шишкін зазначає, що вінок сонетів, як і сам сонет, було винайдено у середньовічній Італії. Строгі правила його форми були винайдені у XV ст. у Тоскані і затверджені основою у 1460р. Сієнською Академією [6, 189].

А. Б. Шишкін, розпочавши з історії російського сонетописання, що веде свій початок від Тредіаковського, переходить до питання форми вінка сонетів в італійській поезії і основну частину статті присвячує російським вінкам сонетів (Волошин, Балмонт, Брюсов, Вяч.Іванов).

Крім вказаних вище праць ми розшукали інше першоджерело італійського сонетиста, каноніка римської церкви Санта Марія і хранителя «Аркадії» – одної з римських літературних академій [6, 185] Джованні Маріо Крещімбені: «Comentarj intorno all'istoria Della poesia italiana ne'quali si ragiona d'ogni genere e specie di quella»– Ripublicati Da T.J.Mathias. – Vol. II. – Londra, 1803. (Коментарі до історії італійської поезії, в яких обумовлюється кожний її жанр і різновид. – Лондон, 1803). Главу IX цієї праці Крещімбені повністю присвячує вінкам та іншим видам сонетів, зв'язаних між собою. Розпочинається глава з'ясуванням початку джерел вінків, які, за автором, ймовірно могли походити від тосканських поетів. Так, наприклад, дослідник говорить про прекрасні приклади із збірки Аллаччі (Raccolta dell'Allacci pag. 296) [19, 51]. Один з них належить Фаціо де лі Уберті (Fazio de gli Uberti), і в ньому йдеться про сім смертних гріхів, кожному з яких приділено окремий сонет. Автором другого був Фольгоре да Сан

Джемініяно (Folgore da S. Gemignano), у восьми сонетах якого говориться про тиждень. В іншому той же Фольгоре пише у дванадцяти сонетах про дванадцять місяців року.

Торкаючись питання про правило пов'язувати між собою сонети ланцюжком, Крещімбені згадує, що і в Петрарки є подібне поєднання трьох сонетів. Корони, або вінки сонетів, як твердить Крещімбені, рідко зустрічались до XV століття, починаючи з якого багато талановитих поетів склали їх. Так, наприклад, Крещімбені наводить твердження Рушеллі (Ruscelli), якому зустрівся вінок з двадцяти п'яти сонетів, створений Джованні Доменіко Маццарелло (Gio.Domenico Mazzarello), і він, Рушеллі, вважає Маццарелло винахідником цієї форми. Крещімбені наводить приклади різних типів групової композиції сонетів, які іноді писались без будь-яких правил, включали в себе сонети та мадригали і закінчувались такими ж віршами за типом, з яких починалось складання.

В XVI віці з'явилось багато поетів – наслідувачів Петрарки. Немало з них намагались зв'язувати сонети за допомогою рим так само, як це було у Петрарки. Зустрічались сонети й іншого типу, зокрема такі твори, які називали короною, або вінком сонетів. Вони складалась із стількох сонетів, скільки автори вважали потрібним. Так, наприклад, вінок Тассо (Tasso) складався із дванадцяти сонетів і починався

Era piena l'Italia, e pieno il mondo,

і закінчувався дещо видозміненим рядком:

E'gia piena l'Italia, e pieno il mondo.

Ще один вінок був створений Маттео К'еллі (Matteo Chelli), який був опублікований у Римі в 1591 році і складався із сорока дев'яти сонетів. У 1581 –1584 роках було видано збірку, названу «Corone e altre Rime in Lode Del Sig. Luigi Ancarani» (Вінок та інші поезії на честь Луїджі Анкорані). У збірці було вміщено дев'ять різних вінків (написаних за зразком Тассо), і всі вони включали дев'ять сонетів та мадригалів, хоч належали різним авторам. Крещімбені детально зупиняється на неординарному прикладі форми, створеному Джованні Джакопо Сальваторіно (Gio.Jacopo Salvatore). Його вінок з двадцяти одного сонета було опубліковано у 1537 році у книзі «Tesoro di S.Scrittura sopra le Rime del Petrarca» (Коштовності святих письмен про поезії Петрарки.) У цьому вінку не лише повторюються останні слова кінця кожного сонета, але й усі

непарні сонети (1, 3, 5, 7) починаються з катренів, а закінчуються терцетами, а усі парні (2, 4, 6) починаються з терцетів і закінчуються катренами.

Підсумовуючи багатоманітність наведених прикладів, Крещімбені подає правила творення класичної форми вінка сонетів, яку затвердили академіки «Аркадії» – римської літературної академії. Ось як їх визначено в «Comentarj intorno all'istoria»: вінки склалися з 15 сонетів, останній з яких називався магістралом (Magistrale); із рядків магістрала будується початок і кінець усіх 14 сонетів таким чином, що перший сонет починався з першого рядка магістрала і закінчується другим рядком магістрала, другий сонет починається з другого рядка магістрала і закінчується третім його рядком і так до 14-го сонета, який починається чотирнадцятим рядком магістрала і закінчується його першим рядком, таким чином, що коли влітається і магістрал, твір сплетено як вінок [19, 57].

При наведенні цих правил, Крещімбені коректно унікає питання точного датування винайдення форми, що лягла в основу правил, затверджених Академією: згадує цю форму як не дуже нову [19, 58], зазначає, що вона має місце у «Lettere sopra il Furioso» (Листах про Фурьозо), складених в октавах Марко Філіппі (Marco Filippi) та виданих у Венеції у 1584 році.

Слід погодитися з думкою Вальтера Мьонха про те, що творчість Дж.М.Крещімбені поряд з Франческо Реді та Бенедетто Менціні і Людовіком Антоніо Мураторі залишається невичерпаним джерелом для істориків і теоретиків сонета, оскільки найвищі вершини італійського європейського сонетного мистецтва ренесансу і бароко припадають на цей відрізок часу. Крещімбені знав кількості італійських поетів-сонетистів, яких включив до свого іменного каталогу, а також йому були відомі дані про іноземне сонетотворення [20, 32].

Отже, нині остаточно доведена думка про те, що Франце Прешерн не є винахідником вінків сонетів. Єдиною його заслугою можна визнати те, що він, можливо, як твердить Г. П. Кочур, ускладнив вже установлену форму вінка сонетів акровіршем у магістралі. Його майстерний вінок сонетів став високим зразком для слов'янських поетів (українських, російських, болгарських та ін.). Болгарський поет Венко Марковський – автор п'ятдесяти чотирьох вінків, прийняв його за еталон і не визнавав вінків сонетів без акровірша в магістралі.

В українській літературі перші сонети, як вважають дослідники, з'явилися під впливом А. Міцкевича. Так, у 1830 році в журналі «Вестник Європи» №3 було опубліковано сонет Міцкевича «Аккерманські степи». У тому ж році з'явилися «Два сонета малороссийские» О. Шпигоцького, які, на думку А. Шамрая, становили розширену варіацію сонета А. Міцкевича «До Лаури». Обидва сонети написані на тему кохання, склалися з двох катренів та двох терцетів. Схема римування відповідає канонічним формам сонета, тобто: *AbbA AbbA ccD cDD*. [3, 52]

У невеликому літературному доробкові О. Шпигоцького найцікавішим, на думку А. Шамрая, є саме сонети «як перша спроба у нас тої форми, що відродилася в літературі європейській у зв'язку з розвитком романтизму» [13, 61]. Такі перші спроби прищепити сонет українській поезії зразу ж знайшли продовження: на сторінках журналу «Телескоп» (1835 № 12) з'явився сонет Л. Якубовича «До гетьманщини», з сонетами виступають М. Шашкевич («До***», «Сумрак вечірній»), А.Метлинський («Бандура»), М. Устиянович («Побратимові», «Невинність»), М.Писаревський («Петрарчина пісня») [3, 49].

Трохи пізніше, у 40-х роках XIX ст. з'явилися і перші цикли сонетів, які П. К. Волинський називає вінками сонетів [3, 49]. Автором їх став Іван Головацький – видавець «Вінка русинам на обжинки», де цикли «Торжество» (1845) і «Семая на чужині весна» (1846) й були опубліковані. Ці два цикли далекі ще від тих строгих правил канонічного вінка сонетів, що були визначені в італійській поезії XVII ст. Пройде ще кілька десятиліть, поки, нарешті, з'явиться у російській поезії переклад Ф.Коршем (у 1889 р.) вінка сонетів Франце Прешерна і невдовзі після цього перекладу з'являться вінки сонетів В'ячеслава Іванова (1909), Максиміліана Волошина (1909), Валерія Брюсова (1910) та інших.

Перші українські вінки сонетів з'явилися, очевидно, під впливом російських. Цікаво, що місцем їх появи був Чернігів, і створені вони були в одному році, але доля у цих вінків, як і у їх авторів, була різною. В одному і тому ж 1918 році написав і опублікував свій вінок сонетів у «Літературно-Науковому Віснику» (Книга VII – VIII) Михайло Жук. Інший вінок, що також був написаний у 1918 році, належав чернігівському поетові Аркадію Казці і мав назву «Аргонавти», з'явився дру-

ком лише у 1989 році – через 60 років після трагічної загибелі його автора.

В українській літературі нараховується більше двохсот вінків сонетів. І ця форма продовжує приваблювати авторів своєю складністю. Так, у 2004 році виходить друком «Королівський вінок сонетів» Юрія Назаренка, який М. В. Сіробаба визначає як новітню поетичну форму: «...корона корон у виконанні Ю. Назаренка...не містить у своєму складі 15 вінків сонетів, як можна було сподіватися, а написана за принципом вінка сонетів: кожен наступний сонет першим своїм рядком має останній рядок попереднього. При цьому що чотирнадцятий сонет (від 1-го по 196-й) починається й закінчується одним і тим самим рядком, 210-й сонет завершується рядком, яким починається 1-й, а 14 творів великого магістрала (від 211-го по 224-й) складаються з перших рядків усіх попередніх сонетів. Ключовий магістрал (225-й сонет) увібрав у себе перші рядки великого магістрала, а вербальний сонет, що є останнім (226-м) у короні, починається останнім рядком ключового магістрала, а закінчується його першим рядком...“Королівський вінок сонетів” Ю. Назаренка є черговим кроком еволюції українського сонетописання, являючи собою твір принципово нової поетичної форми архітектонічної структури, корона корон якої має ознаки модифікованого вінка вінків сонетів» [11, 222-225].

Отже простудійовані нами праці з історії та теорії вінка сонетів дають підстави зробити наступні висновки: вінок сонетів як найскладніша групова композиція сонетів є винайденням поетів тосканської школи; термін «вінок сонетів» чи «корона» існував в італійській поезії з XIII ст., але мав інше значення, ніж ми вкладаємо в нього нині; точно датувати появу вінка сонетів ще й сьогодні нема достатніх доказів, як і залишається невідомим ім'я першовідкривача цієї форми; щодо приблизного часу створення вінків сонетів, то їх виникнення можна віднести до XVI – XVII ст., як це досить переконливо довів Кресцімбені. Вінок сонетів і нині є найскладнішою і найдосконалішою формою. Як писав Й. Бехер, «вінок сонетів – найвище мистецтво з усього, створеного поезією, смілива спроба, що межує з формалістичною потворністю... В жодній іншій поетичній формі винахідливість не відіграє настільки вирішальної ролі, як у вінку сонетів... У вінку сонетів поетичний принцип досягає вищої дисципліни, дух

закономірності і порядку сам знаходить поетичне втілення... Тут нероздільно панує художній розум» [1, 461 – 462]. Відома нині канонізована форма вінка сонетів як групова композиція була визначена римською літературною академією у XVII ст. Кресцімбені чітко сформулював її у своїх працях та підтвердив у своїй поетичній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехер Й. Любовь моя, поэзия. О литературе и искусстве / Й. Бехер – М., 1965. – 560 с.
2. Брюсов В. Ремесло поэта /Собр.соч.: В 7 т. / В. Брюсов. – М.,1974. – Т. 3. –696 с.
3. Волинський П. Український романтизм у зв'язку з розвитком романтизму в слов'янських літературах / П. Волинський // З творчого доробку. Вибрані статті - К., 1973. - С. 39 - 81.
4. Гаспаров М.Л. Венок сонетов. /М.Л. Гаспаров // Литературный энциклопедический словарь. – М.: Сов.энц., 1987. – 752 с.
5. Головацький І. Семая на чужині весна /І. Головацький // Венок русинам на обжинки. Часть вторая. – У Відні, 1847. – С. 230 – 239.
6. Головацький І. Торжество /І. Головацький // Венок русинам на обжинки. Часть вторая. – У Відні, 1847. – С. 216 – 228.
7. Качуровський І. Строфіка / І. В. Качуровський – К., 1994. – 272 с.
8. Кочур Г.П.Вінок сонетів /Г.П.Кочур //Українська літературна енциклопедія. – Т. 1. – К, 1988. – С. 325
9. Плавскін З.И. Четырнадцать магических строк / З.И. Плавскін //Западно-европейский сонет XIII – XVII веков. Поэтическая антология. – Ленинград, 1988. – С.3 – 28.
10. Речник на літературні термини [авт.-уклад. Георгієв Любомир, Джамбаски Христо, Ніцолов Лозан, Спасов Спас]. – София, 1969. – 968 с.
11. Сіробаба М. В. Королівський вінок сонетів Ю.Назаренка як новітня поетична форма / М. В. Сіробаба // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 2 (261), Ч. II, 2013 С. 220-225
12. Тимофеев Л. – Венок сонетов / Л. Тимофеев // Литературная учеба- 1985. – № 1. – С. 98-101.
13. Чапля В. Сонет в українській поезії / В. Чапля. – Харків-Одеса, 1930. – 79 с.
14. Ш. [Шпигоцький] Два сонета малоросійские. // Вестник Европы. – 1830. – № 9. – С.51-52
15. Шамрай А. Адам Міцкевич і Оп. Шпигоцький / А. Шамрай // Харківські поети 30 – 40 років XIX століття. – Харків, 1930. – С. 54 – 62.
16. Шашкевич. Сумрак вечерній.// Русалка дністровя. Фотокопія з видання 1837 р. – К., 1950. – 136 с.
17. Шишкін А.Б. – Русский венок сонетов: истоки, форма и смысл / А.Б. Шишкін //Estratto da Russica Romana. Volume II. - 1995. La Fenice edizioni. – С. 185 - 207.
18. Шульговський Н.Н. Теория и практика поэтического творчества / Н.Н. Шульговський //Технические начала стихосложения, СПб. – М., 1914. – С.489 – 499.
19. Crescimbeni Gio. M. Comentarj intorno all'istoria Della poesia italiana ne'quali si ragiona d'ogni genere e specie di quella. - Ripublicati Da T.J.Mathias. – Vol. II. – Londra, 1803. –292 p.
20. Mönch Walter Das Sonett. Gestalt und Geschichte /WalterMönch – Heidelberg, 1955.